

:BOMBA!

Que van tras personas “finas”
por los siguientes supuestos:
arrastrar deuda de impuestos
y apellidarse Salinas

K'intsil

Edición de fin de semana, del viernes 21 al domingo 23 de enero de 2022

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 7 · NÚMERO 1620 · www.lajornadamaya.mx

BOLON PÉET K'ÁANKAB

KAANE' TS'O'OK U YILA'AL TU PÉETLU'UMIL QUINTANA ROO

Ma' seen úuche' ila'ab, tu péetlu'umil Quintana Roo'e, u kaanil bolon péet k'áankab (*Porthidium nasutum*) te'e maaya lu'umo', ts'o'okole' ka'ache' ma' ojeláan wa yaani'. Le beetike', táan u bin u ch'íkpajal bix táan u péek tak uláak' lu'umo'ob, ikil táan xan u bin u k'éexel u chokolil yóok'ol kaab, yéetel tumen táan u k'askúunta'al tu'ux suuk u yantal, beey tu ya'alah j bioologó Arturo Bayona.

Leti'e' tu ya'alaje' túumben ojéela'an u yantal le kaan te'e péetlu'uma', ts'o'okole' "kex ma' ya'ab máak u k'ajóoltmile", k'a'anán ti'al kuxtal yaan". Kaan ila'abe' yaan kex 30 cms u chowakil yéetel óol ta'anpose'en u boonil, j tiip' ti' jump'éel najil xook.

Suuka'anile', ma' táan u chowaktal, ma' táan u piitmáansik 30 wa 40 cms; u x ch'uupulile' asab nuuktak ti' u xiibil. Ku ch'iibal ts'o'okole' u neje'

ma'atech u kopik. Koob u boonil yéetel wiwiits' boox. Óool polok yéetel ts'iik, "kéen u yoot chi'ibale' ku bek'echtal, ku p'aatal páats', ts'o'okole' ku jo'op'ol u siit' ti'al u náats'al ti' ba'ax kéen u chi'ej".

Bayonae' tu tsikbaltaj xane', ka'ache' ojéela'an suuk u yila'al Chiapas, yéetel tu noojolil Tabasco, tak Ecuador, beyxan Guatemala; walkila' táan u yila'al túune', yaan xan tu péetlu'umil Quintana Roo.

ROSARIO RUIZ
OOCHEL SHADOWFAX

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | P. 45 TAK 46